

GESPONNEN SUIKER

'Write my parents! Tell them I'm all right. Tell them I'm safe... safe with God. Write... write...'

Die woorden komen steeds weer in mij op. Ze schokken door mijn hoofd in het hakkelend ritme waarin ze werden uitgesproken, toen, lang geleden. Ze vermengen er zich met het ruisen van de trein en met beelden uit de drukke winkelstraat die ik net ben doorgelopen op weg naar het station. Hitte, smeltende taartjes in de etalages, de geur van een fruitwinkel, een friteskraam. Een blinde kun je boodschappen laten doen in augustus.

Tegenover mij zit een pastoor. Hij slaapt. Zijn lippen gaan trillend heen en weer. Of slaapt hij niet? Bidt hij? Voor mij, voor wat er toen gebeurd is? Of voor hem, voor die Amerikaan. Maar het is al zo lang geleden. Het gebed van een gelovige vernag veel, maar hij moet al helemaal vergaan zijn, er is niets meer van hem over. Dan helpt een gebed ook niet meer. Hij heeft misschien niet eens wat gevoeld. Zijn lichaam moet verdoofd geweest zijn door de val. En zijn geest vluchtte weg in onverstaanbare klanken en waanzinnig gemurmel nadat hij ons gevraagd had zijn familie te schrijven.

GESPONNEN SUIKER

Nee, voor hem hoeft niet meer gebeden te worden. Voor mij wel, voor mij alleen. Mijn broer stierf een paar maanden later. Ik ben met de verschrikking blijven zitten. Een verschrikking die zich van tijd tot tijd door mijn slaap heen in een benauwde droom baanbreekt waaruit ik drijfmat van zweet wakker word, roepend dat we hem levend hebben begraven, dat ik de grond zie bewegen, dat de aarde van hem af moet voor hij gestikt is.

De volgende dag neem ik dan de trein. Ik moet erheen. Is het om mijzelf gerust te stellen? Om die plek te zien waar de aarde hoger ligt en het gras hoger groeit. Om de bast van die dikke eik weer te voelen waar ik toen tegen aan gedrukt stond, terwijl mijn broer een schop uit de schuur van de boswachter haalde. Om het allemaal te zien in gewoon helder daglicht. Ik zal weer tegen de boom gaan zitten en me afvragen waarom nooit iemand op de gedachte gekomen is dat daar een mens begraven ligt. Het is precies de lengte en de breedte van een lichaam. Maar het is een afgelegen polder achter een bos, waar niemand mag komen. De boer komt er maar zelden, de melkplaats ligt aan de andere kant, tegen de Haarde lemmertrekkvaart. In de herfst zullen er wat jagers komen, die de verhoging misschien wel gebruiken om uit te rusten. Omdat het daar minder drassig is. Vanuit de verte is het trouwens niet meer dan een slecht geheelde wond, een litteken in het gave korte gras van de polder.

Ik kijk door het stoffige raam naar het voortrekken van de landschap. Maar het is vooral de hitte die alles kleurloos maakt. Het groen van de bomen is bijna zwart. De hemel is alleen vol scherp helder licht waarin geen vogel rondvliegt. Ik plaats mijn ellebogen op mijn knieën en verberg mijn gezicht in mijn handen. Kon ik het allemaal nog maar een keer zien zoals het werkelijk gebeurd is.

Maar mijn angstdromen schuiven voor het werkelijke gebeuren, dromen waarin de aarde met de jaren steeds heftiger beweegt, waarin nog klanken uit een half met aarde gevulde mond komen. Maar de aarde heeft bewogen. Dat weet ik zeker. Zo zeker als dat helse felle licht dat daarbuiten alles kapotbrandt. Wist ik het maar minder zeker, maar zover kan ik mijzelf niet krijgen.

Toen mijn broer terugkwam met de schop, zei ik dat hij nog leefde, dat ik het gezien had.

'Hij is hartstikke dood,' zei mijn broer.

Hij haalde zijn zakmes te voorschijn, sneed de borstzakken van het uniform van de soldaat open en haalde er papieren en een portefeuille uit. Daarna sneed hij hem van de parachute los en ging een kuil graven, vlak naast de soldaat. Toen het gat diep genoeg was, hoefde hij hem alleen maar met de schop een halve slag om te duwen om hem in de kuil te doen belanden. Daarna schepte hij de grond waar hij op terechtgekomen was, en waar bloed en stukken van zijn uniform aan zaten, in de kuil. Toen wierp hij de aarde erover die hij zo nu en dan aantrapte. Maar er bleef een bergje donkere aarde boven het gras uitsteken. En toen kwam die verschrikkelijke schreeuw die niet uit zichzelf op wilde houden.

Ik veer uit mijn voorovergebogen houding overeind en schreeuw, terwijl ik de knie van de pastoor krampachtig vastgrijp. Het zweet loopt langs mijn gezicht tot aan de boord van mijn trui.

'Kan een mens alleen uit de dood opstaan als hij levend begraven is,' vraag ik hem, terwijl ik hem gespannen aankijk.

Hij heeft geslapen, hij heeft niet voor mij gebeden. Geschrokken kijkt hij om zich heen. Maar in de coupé naast

ons bevinden zich geen passagiers waaraan zijn angstige blik een houvast zou kunnen hebben. Ik laat zijn knie los. Hij kijkt ontsteld naar buiten. De trein rijdt langs het perron van Bloemendaal.

'Ik moet er hier uit,' zegt hij zenuwachtig.

Hij staat op en met zijn kuitlen langs de bank schuierend schuift hij voor me langs naar het middenpad. De afdruk van mijn vochtige hand zit in zijn smetteloze zwarte broekspijp. Als de trein stilstaat is hij niet bij de reizigers die langs mijn raam het perron verlaten.

Chattanooga, daar kwam hij vandaan. Chattanooga in Tennessee. Maar ik schreeuwde. Mijn broer sprong op mij af en drukte zijn hand tegen mijn mond. Hij zei niets maar zijn zwarte ogen dwongen mij mezelf te beheersen. Hij stak zijn neus omhoog en snoof als een dier dat ruikt of er gevaar nadert. Toen liep hij naar de parachute, rolde die op en bond de koorden eromheen. Hij greep de schop, die hij niet terugbracht maar in de sloot gooide en trok mij aan mijn arm achter zich aan door het bos. Zijn linkerarm hield hij bijna horizontaal, hij kon er maar ternaauwernood de parachute mee tegen zijn lichaam geklemd houden. Toen we buiten het bos kwamen en hij me losliet, hield hij hem in twee armen tegen zijn buik gedrukt.

Binnen veertien dagen liepen we thuis allemaal in een lichte regenjas, dank zij mijn zuster die een cursus paratroontekenen had gevolgd. Ze waren wat krap in de schouders uitgevallen en van anderen vielen ze wat wijd, maar in de oorlog lette niemand daarop. Ik heb hem altijd met een huivering gedragen, alsof er in de stof nog iets was blijven hangen van de kou uit hogere luchtlagen. Ik wist dat er een vloek op rustte. Toen mijn broer stierf

had ik er twee. Als ik in het najaar naar buiten sloop zonder jas hing ik ze eerst aan mijn kamerdeur over elkaar. Maar vaak betrapte mijn moeder mij als ik nageregend thuiskwam.

'Nou hoest je je longen uit je lijf en nog ga je zonder jas naar buiten terwijl je er twee hebt,' zei ze hoofdschuddend. 'Wat jou toch beziet.'

'Het was natuurlijk een echte zenuwlijder,' zei mijn broer later. 'Want hij moet toch geweten hebben dat hij te laag zat om zich met de parachute te redden. Maar hij moest en zou eruit. Als hij net als zijn kameraden rustig was blijven zitten was hij nu alleen maar krijgsgewangene en zouden ze hem over een paar maanden bevrijd hebben.'

Is het daarom dat ik zo zeker weet dat het de rechtse is van de drie jongetjes die op de foto staan voor het troosteloze houten landhuis? De andere twee zouden er eerder voor in aanmerking komen. Ze zijn groter en zien er sterker uit dan hij. Ze kijken lachend en met een onderzoekende blik naar de camera, een blik die voorbestemd lijkt om tussen wolkenvelden door naar vijandelijke vliegtuigen te speuren. Maar hij staat met het hoofd een beetje gebogen somber in de schaduw van hun vrolijkheid. Zijn rechteroog is half dichtgeknepen. Zijn linker gelaatshelft wordt ontsierd door een diepe groef die van zijn neusvleugel naar zijn mondhoek loopt en die een nerveuze trilling van zijn mond verraad.

Ik heb die foto, de enige die in zijn portefeuille zat, dikwijls vergeleken met een jeugdfoto van mijn broer en mij. Ik kijk daar glimlachend en vol vertrouwen recht voor me uit. Maar hij kijkt net als die vliegenier somber naar omhoog. Op de foto kun je zien dat ze geen van beiden oud zullen worden. Het celluloid heeft al jaren tevoren hun vroege dood aangekondigd.

De trein nadert bekend terrein. Daar zie ik al al Hol-Mare tussen de wilgen liggen waar vroeger Enge Bartje woonde. En daar is de boerderij waar ik in de vakantie soms een kennis van ons mocht helpen die er een stuk grond had. Het was een man met een groot rood gezicht waarin groene waterige ogen hingen. Tussen de middag kwam zijn verloofde en samen gingen ze tegen de hooiberg liggen. Tot hij ontdekte dat ze open tbc had. Toen kwam ze niet meer. En hij ging in het café aan de andere kant van de vaart almaar glazen cassis door zijn keel gieten tegen de besmetting.

De naam van de straat waar hij gewoond heeft, zijn huisnummer, ik ben het niet vergeten. Toch heb ik nooit geschreven. In het begin durfde ik niet, omdat ik bang was dat zijn familie over zou komen. Dat ze hem zouden laten opgraven en dan zouden ontdekken dat hij levend begraven was, dat hij gestikt was. En later schoof ik het van me af door te denken dat ze misschien wel verhuisd zouden zijn na zoveel jaren.

Na de bevrijding heb ik een Amerikaanse soldaat ontmoet die wel eens in Chattanooga was geweest.

'Don't pick that place for a vacation,' zei hij lachend. 'It's a hot stinking town. In the whole damned town you can't get a cold bottle of beer.'

Toen ik hem vroeg naar de straatnaam keek hij me bijna verontwaardigd aan.

'What do you think? That I'm crazy. That I'll remember the name of a street in a dirty goddam place like Chattanooga. No boy, listen to me, don't stay in a place like that. When you visit the States go on by it, pass it in a hurry. As quick as possible!'

Is het wel zeker dat mijn broer hem begraven heeft omdat hij de parachute wilde hebben? Zou het mogelijk zijn dat hij hem begraven heeft omdat hij zelfs niet wilde dat hij dood in handen van de Duitsers zou vallen. Dat hij echt dood was. Maar dat was hij niet, nee, dat was hij niet. Hij bewoog. De grond schudde, sidderde alsof de aarde op een zeef lag.

'Verbeelding is erger dan de derdendaagse koorst,' zei mijn vader toen ik als kind op een wandeling een aardmanneetje een holle boom zag binnengaan. Iedereen zei dat het een koolmees was, maar ik hield vol dat ik een aardmanneetje had gezien.

'Hij had een zwart petje op en een gele en blauwe jas aan,' zei ik.

De opmerking van mijn vader dat dat precies de kleuren van een koolmees waren, bracht mij niet van mijn stuk.

Maar toen was ik acht jaar. En tussen een aardmanneetje en een vliegenvier is veel verschil.

Toen mijn broer ging sterven wilde ik het hem vragen. Maar ik durfde niet. Ik was bang dat hij zou zeggen dat ik gelijk had. Of dat hij het zou ontkennen en dus liegen op zijn sterfbed. Wat dan?

De trein rijdt Leiden binnen. Op het Schuttersveld staat een lunapark. Het buitenskelet van de achtbaan en het reuzenrad rijden hoog uit boven een kolking van kleuren en geluid. De trein staat stil. Als ik het station uitloop zie ik de pastoor voor me.

'God grijpt jou vandaag nog wel in je kraag, leugenaar,' mompel ik. 'Hij is toch in Leiden. Ik heb zijn velocipède hoog boven de kernis uit zien steken.'

Ik steek het Stationsplein over en loop het kermissterrein op. De hitte wordt bijna tastbaar in de geur van vet gebak en zuurstokken. Overal zingt Frank Sinatra.

*'A foggy day in London town
Had me low and it had me down
I view the morning with much alarm...*

Bij een tent waar je je foto kan schieten blijf ik staan. Er komt een groepje meisjes om me heen staan die allemaal gesponnen suiker van een stokje eten.

'U moet nodig eens op de foto, meneer,' zegt een oude man in de tent. 'U kijkt zo treurig. Lach of ik schiet,' zegt hij, terwijl hij een buks met de kolf naar mij toesteekt.

'Hé ja, meneer,' zegt een van de meisjes. 'Dan komen wij er ook op. En dan mag u een hapje van mijn suiker spin.'

'Eet jij je eigen ondergoed maar op,' zeg ik. 'Hier wordt niet geschoten.'

Langs de achterkant van het Schuttersveld slenter ik naar de Mareidijk die naar de polder loopt. Als ik het verkeerstunneltje onderdoor ben zie ik dat ze er zand aan het opspuiten zijn. Over de weg loopt op een houten stellage een dikke zwarte buis waardoor zand en water ruisend naar de polder stromen. Op een bord staat DOORRY-HOOGTE 3 m 20.

God kan niet langs deze kant de stad binnengekomen zijn, denk ik.

Vanuit de verte komt het geroezemoes van de kernis en weer de stem van Frank Sinatra.

*I was a stranger in the city,
Out of town were the people I knew.
I had that feeling of self-pity
What to do, what to do, what to do...*

Er worden hier huizen gebouwd, denk ik. Er komen

hier straten met lantaarns om het licht te laten schijnen in de duisternis. Een hele nieuwe wijk. 's Avonds zullen er kinderen buiten spelen, er zal de schreeuw van een straatventer opklinken in dezelfde ruimte waar hij zijn laatste kreten naar omhoog zond. Er komen gasbuizen onder de grond, een heel web van elektrische leidingen, riolen. Misschien wordt de wc wel dwars door zijn lichaam doorgetrokken. Alles zal wegspoelen, vergeten zijn.

Door het bos loop ik naar de uiterste hoek van de polder, die nog niet door zand is bedekt. Wel staat er een laagje roestbruin water. Alleen op zijn graf komt het wollegras er nog met witte pluimen bovenuit. Zonden, roder dan bloed, die witter geworden zijn dan wol. Ze dobberen zachtjes heen en weer in het traag stromende water, alsof er zich daar, voor het zand alles bedekt, nog iets bevrijden wil.